

## KRÚDY GYULA (1878–1933)

Későn jött romantikusnak csakúgy vélték, mint a szürrealisták korai, öntudatlan elődjének. Rokonították Dickensszel, Turgenyevvel – de Prousttal és Giraudoux-val is. A magyar irodalomban magányos volt. Témái érintkeztek ugyan a kortársakéval, de művészete más jellegzetességeket mutatott. Az életmódja is. Még inkább „társadalmon kívüli” volt, mint a többiek: szállodákban, olykor nyilvánosházakban lakott, lóversenyezett, kártyázott, s huszártiszteket hajigált ki a kávéházakból. Már életében legendák születtek tetteiről, s máig hullámzó anekdoták.

Legkedvesebb alakja az álmok vizén hajózó Szindbád (*Szindbád ifjúsága*, 1911 *Szindbád utazásai*, 1912). Ezt az alakot írta holtáig, regényben és novellában, sok-sok változatban, holdas, éji világításban.

Krúdy Szindbádja nem a viharos tengeren hanyódik, s nem a csodák borzalmas tartományai felé evez. Arra hajóztat, amerre ifjúsága énekelt, felkeresi a gimnáziumot, a tánciskolát, amelyben az ünnepélyes próbabájak folytak, asszonyokat, lányokat, akikbe szerelmes volt. Asszonyok és szüzek, grófnék és kereskedőnék hallgatják „hitetlen mosollyal és elámuló szívvel” Szindbád halkított hangú udvarlásait; akik szereték a jó bánásmódot, a szép szavakat, a hosszú leveleket és a szerelmi jelvényeket – a hajszálat, a vasúti jegyeket, meg a törött kardokat –, egyszóval a szép, színes hazugságokat. Szindbád is sok mindent szeretett, főként a nők lábát, a hófúvásos időjárását, a kis vendégfogadót, az őszi ligetet, kezeket, hajakat, női neveket, asszonyokat – de hiába rajongott bármiért, amit életében elérni óhajtott. Nem vigasztalta a száz szép nő, aki viszontszerette, s a többi sem, akik ábrándvilágában piros karikákon hintáztak.

Ez a Szindbád él különböző történetekben, olykor egész romantikus históriákba rajzolva. Egyszer virágáruslányt kísér haza, s mikor elválik tőle, az öngyilkos lesz. Nem hal meg, a tetszhalálból a hideg fölébreszti. Egy másik novellájában azonban igen, és egy idősebb apáca rózsafüzérére fagyönggyé változva ébred új életre. Elgurul, egy aranybányász feleségéhez kerül, s beszélgetni kezd az asszony fésűjével... Emlékek, álmok; az *Ezeregyéjszakára* is utaló új mesék.

Ki ez az emlékekbe költöző, sejtelmekkel találkozó, mindig utazó hős? Lírai alakmás? Magyar Casanova, az ifjúság és a szerelem szimbólumává emelve? Züllő, élvezet dzsentri? Az álom és a valóság közt lebegő írói magatartás kifejezője? Minden benne van ebben az alakban; Krúdy világát és ironikus-nosztalgikus magatartását ez fejezi ki legtisztábban. Már a történetek formai vívmánya is nagy volt. Krúdy a Szindbád-históriákban egy új novellatípust alkotott, amelyben a líraiság a legfontosabb; a hangulati elemek, az álomszerűség és az asszociáció szabad csapongása. Egybemossa a hangulatfestő tárgyi képeket és az időrétegeket; a magyar novella történetében korábban ismeretlen stílusreklémekben egy többszólamú, az időrétegeken keresztülvibráló líraiságot teremt. Regényeiben többször a teljes valóság megírására is gondolt. A *Vörös postakocsiban* (1913) a „pesti vásárt” – a századforduló magyar fővárosának a regényét akarta megteremteni. Realista szándéka azonban különös formát öltött: a valóságból ismeretes alakokat a vörös postakocsi álombeli tájak felé, ábrándokba vitte. Később is postakocsiba ültette hőseit. Pesti regényeiben konvenciók és gátlások nélkül, a lebocsátott függönyök mögött akarta megfigyelni az embereket, színhelyül nemegyszer a bordélyházat választva. (*Bukfenc*, 1918; *Asszonyságok díja*, 1920.) Az eredmény különös fényjátkszerű regény lett mindig: csillogó novelladarabok, prózába fogott költemények sorozata; a fejezeteket regénnyé a főhős személye és hangulata kapcsolja. Álom és valóság egybemossódik a hősök tudatában csakúgy, mint az ábrázolásban. Két legérettebb regénye, a *Hét bagoly* (1922) és a *Boldogult úrfi koromban* (1930) sem tár fel nagy összefüggéseket; a részleteket, az alakokat, az atmoszférát festi tökéletes művészettel, igaz költőiséggel, az életen végleg felülemelkedett író csendes bölcsességével.

Kései novelláinak (*Az élet álom*, 1930) is a tökéletesség a legszembetűnőbb jegye. Cselekményük olykor kimerül egy étkezés leírásában, a csonthús elkészítésének és

találásának az ismertetésében. A hősök mind az élet perifériájáról valók, régimódi férfiak, öreg pincérek, éjszakai emberek; halálraítéltek, akiknek már csak az asztal öröme maradt. A kiskocsmák, ahol ezek a novellák játszódnak, már a nihil partján fekszenek. A benne ülő emberek esznek és esznek, az evés után nincs már semmi. Már szerelemre se vágnak, bármelyikük szíven lőhetné magát. Tömören, telten zengenek ezek a néma szomorúságú történetek.

A realizmus felől nézve írói világa tán szűkösen tűnhet, a műfaj babonájától szabadulva azonban művészetét a modern epika egyfajta, az európai próza fejlődésével lépést tartó kísérleteként méltányolhatjuk. Mert Krúdy, mikor a magyar regény hagyományos világából kilépett, olyan tájra indult, s olyan eredményeket ért el, amelyek a húszas évekbeli kísérleti regények felé mutattak. Az emlékezéssel, az idő „dallamosításával”, a belső monológgal, a lélek kísérteties tájainak a felidézésével némiképp Proustot is megelőzte. Művészetükben rokon a múlt nosztalgijája, a lírai telítettség és az eszmetársítások gazdagsága is. De a különbségek legalább ennyire szembetűnők. Proustnak más az anyaga: a polgári, sőt a nagypolgári életforma; a Krúdy ábrázolta világ erősen feudális jellegű. Proust tudatosan alkotott, az emlékezés mozaikjai nála beleilleszkednek a mű „távlati” koncepciójába, művészete intellektuálisan is telített, Krúdy lírikusabb alkat, emlékezése is spontánabb. Jellemzés helyett Krúdy egyre inkább csak bemutat. A jellemet atmoszférikusan fogja fel: hangulatokat, látomásokat, emlékeket közöl, nem időrendi sorrendben, hanem az emlékezésben megjelenő belső időszemlélet szerint. Módszerének ez a legtermészetesebb formája, az adott jellem „emlékezésének dallamos hullámmása”. A deresedő Szindbád ifjúkori emlékeit indul megkeresni, a „múltból jövő” hangok után jár.

A regényben így legfontosabb a személyes líra kifejezése lesz – a regényről regényre vándorló azonos hőst, az alteregót részint ez magyarázza. Az idő szubjektívvé válik – az objektív idő az emlékezésben nem fontos –, a kifejezés pedig zeneivé és asszociatívá.

Amire Szindbád vágyik: „zöld épületek, vadszőlős tornácok, nyújtózkodó ebek, messzire hangzó barátságos köszöntések... férfiak, pajtások, akik poharat emeltek a nőért és hazáért... karácsonyfák alatt fehérlő nők, húsos, puha, ölelésre teremtett lusta asszonyok... felejthetetlen ebek és nagy fák az udvar sarkában, furcsa öregemberek, piros őszi alkonyatok, kiáltó madarak és mesemondó öregasszonyok”. Vidéki udvarházak patriarchális élete, emberek, akik otthon érzik magukat, áhítatosan tisztelik az életet és zokszó nélkül fogadják az el nem kerülhető halált – vágyalom mindez. Ezt az álmat keresi a félrehúzódo Krúdy, reménytelenül. A menekülő, fáradt író alakította ki magának véglegesen az emlékező stílust, az idő egybemosását, ez a fáradt, lemondó ember rajzolta meg számtalan alakban az elkésett lovagot. Nem nézett meg közlőről semmit, inkább messzebb tartotta alakjait, tárgyait az időben, hogy a mesék lebegő kísérteteként lássa. A remény ritkán lobbant benne; az élet unalmát borral, nőekkel, kártyával és lóversennyel vélte enyhíthetőnek. Fontosnak csak az írást tartotta, s a tücsök ciripelését, a sebes szívűek, a csillagvárók, az életuntak – és önmaga vigasztalására.

Álmodozott, mondták róla a kortársak. A subáján alvó emléket ébresztette, vélte magáról. Nem is akart többet ennél; álmodozásaival és esőmosta jeleivel azonban a modern törekvések öntudatlan elődje volt. A hagyományos formák feloldása,

a szabad asszociációk érvényesítése, az időérzet lírai felbontása, az idők „dallamosítása”, a nagyítás, a képek egymásba oldása mind-mind az ő hozománya. Zenei-ritmikai fogantatású stílust teremtett, nosztalgikusan édes prózát. Ironikus stilizáltságú lírizmusát korábban az impresszionizmushoz kötötték, az újabb tanulmányok már Krúdy szimbolista stílussteremtéséről is beszélnek.